

İNTERNET, EKSTRALİNGVİSTİKA VƏ MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR FONDUNDA KOMMUNİKATİV SƏRİŞTƏNİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ (dil universitetləri, ingilis dilinin tədrisi)

Açar sözlər: diskursiv bacarıq, ekstralingvistik, pragmatika, multikulturalizm

Ключевые слова: дискурсивные умения, экстралингвистика, прагматика, мультикультурализм

Key words: discursive skills, extralinguistics, pragmatics, multiculturalism

Xarici dillərin tədrisi metodikası kommunikativ səriştni formalaşdırmaq və əsaslı şəkildə təkmilləşdirmək üçün ən son informasiya kommunikasiya texnologiyalarının istifadə olunmasına üstünlük verir. İnternet texnologiyası ilə təchiz olunmuş dərslərin həm motivasiyaedici təsiri, həm də autentik materiallarla zənginliyi diskursiv bacarıqların linqvistik və ekstralingvistik müstəvilərdə inkişaf etməsinə kömək edir. Eyni zamanda, şəbəkə daxilində həyata keçən ünsiyyət multikultural aspektləri də əks etdirir. Bu səbəbdən, diskursun meydana çıxması üçün dilxarici meyarların və çoxmədəniyyətlilik amillərinin nəzərə alınması vacibdir.

İlk dəfə Daniel Gile tərəfindən irəli sürülən "ekstralingvistik" termini bütün dilxarici meyarlarını əhatə edir [3, s.264]. Bu meyarlar müxtəlif olub pragmatik elementlərin zənginliyi ilə seçilir. Təsəffü deyil ki, pragmatik problemlərin təhlilində diskursiv məsələlər də yer alır və bəzən ünsiyyətin yaranmasına xidmət edən, lakin linqvistik bağlılığı olmayan bütün vasitələr ekstralingvistika ilə əlaqələndirilir.

Diskursiv bacarıqların ekstralingvistik istiqamətdə formalaşdırılması situativ, sosiomədəni, həmçinin multikultural əsaslardan asılıdır. Ekstralingvistik fonda kommunikativ səriştnin əsas komponenti olan diskursiv bacarıqların inkişaf etdirilməsi üçün müəyyən strategiyalar vacibdir:

– Ünsiyyətin, yaxud diskursun məqsəd və motivlərini müəyyənləşdirmək. Ünsiyyətin məqsəd və motivləri kimi mühüm pragmatik göstəricilər kommunikativ prosesi reallaşdırır. Bu baxımdan internet aləminin informativ funksiyası və xidmət imkanları tələbələrə kömək olur. Daha dəqiq desək, qlobal şəbəkədə yer alan hər bir mətn istər şifahi, istərsə də yazılı formada müəyyən informasiyanı çatdırılması və emal olunmasına xidmət edir. Nəticədə informasiyanın ünsiyyət prosesində paylaşılması müəyyən motiv və məqsədlərə söykənir. Xüsusilə, internet aləmində saysız hesabsız kommunikasiya portalları müxtəlif seçimlər təqdim edir. Bunlar arasında oyləncə, oyun, tanışlıq səhifələrini, siyasi, mədəni xəbər saytlarını və s. göstərə bilərik. Təbii ki, hər bir portaldakı məlumatlar və yazışmalar konkret məqsəd və motivləri ilə seçilir.

– Mövzuya və xarici dil mühitinə uyğun olan sosiomədəni xüsusiyyətləri anlamaq və əks etdirmək. Bildiyimiz kimi, hər bir mühit öz milli xüsusiyyətləri və dəyərləri ilə seçilir. Buna görə də müasir qloballaşma zamanında müəyyən mövzuların bütün qruplar üçün adekvat və uyğun olaraq qəbul etdirilməsi asan olmur. Məsələn, tələbələr üçün seçilən İKT əsaslı mətnlər (diskurslar) və ya elektron kitablar qərb və şərq auditoriyası tərəfindən birmənalı şəkildə qəbul olunmaya bilər. Bu seçim zamanı müəllimin diqqətli olması olduqca vacibdir. Diskursda ötürülən informasiyanın adekvat şəkildə qəbul olunması üçün sosiomədəni xüsusiyyətlərin nəzərə alınması məqsədəuyğundur. Bu baxımdan multikultural dəyərlərin və tolerantlıq prinsiplərinin təsirini də qeyd etmək yerinə düşərdi. Daha dəqiq desək, çoxmədənililiyi ilə seçilən mühitdə tələbələr xarici vətəndaşlarla ünsiyyəti və dünyaya açılması kompleks hissi olmandan reallaşır. Bu məqamda akademik K.Abdullanın multikultural situasiya ilə bağlı fikirlərini qeyd etmək istəyərək: "Faktiki olaraq multikulturalizm müxtəliflik və müxtəlifliklərin münasibəti deməkdir. İki insan varsa, artıq burada multikultural situasiya var. İki dünyagörüşü varsa, multikultural situasiya mövcuddur. Ortalığda bir tərəfə kitabı varsa, bu, artıq multikultural şəraitin bəhrəsidir" [4].

– Tarixi-mədəni konteksti nəzərə almaq. Sosiomədəni kontekst ilə yanaşı, tarixi-mədəni prosesləri izləmək informasiya portallarında çatdırılan məlumatların düzgün və tez anlaşılmasına yol açır. Müxtəlif dil öyrədici oyunların, elektron kitabların, blogger çıxışlarının məzmununda bəzən tarixi və mədəni aspektlər göstərilmiş olur. Bu materiallardakı faktlara nə dərəcədə obyektiv və ya subyektiv yanaşılmasını təhlil etmək üçün tarixi-mədəni kontekstin nəzərə alınması kommunikativ səriştni nəzərəcarpacaq dərəcədə təkmilləşdirir.

Demək olar ki, hər bir diskurs özündə müəyyən tarixi və mədəni informasiya daşıyır. Hətta məişət söhbətlərinin məzmununda belə gündəmdə olan məsələlərdən söhbət açıla bilər. Sivilizasiyalararası toqquşmaların müşahidə olunduğu son illərdə diskursiv bacarıqların multikultural və ekstralingvistik fonda təkmilləşdirilməsi xüsusilə əsaslıdır. Bu səbəbən, ingilis dili mühitində ünsiyyətdə olarkən tarixi mədəni kontekstin, müxtəlif xalqlara aid mədəni göstəricilərin, dini müxtəlifliklərin nəzərə alınması vacib sayılır [1, s. 115].

Yuxarıda təhlil etdiyimiz ekstralingvistik bacarıqların növlərini artırma da bilərəkdir. Bu, istifadə olunan internet xidmətinin növündən və müxtəlif metodik əməliyyatlardan asılıdır. Ümumiyyətlə, İKT virtual yolla real xarici dil kommunikasiyasına, diskurs mühitinə açılan qapıdır. Autentik audio-video materiallar müxtəlif tipli diskurs nümunələrini təqdim edərək tələbələrin yazılı və şifahi nitq bacarıqlarını qısa bir müddətdə təkmilləşdirir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları diskursun lingvistik xüsusiyyətləri ilə yanaşı, ekstralingvistik aspektlərini (sosial faktorlar, mədəni faktorlar, siyasi korrektilik, multikultural dəyərlər və s.) də təlim-tərbiyə prosesində təmin edir. İngilis dilinə xas olan koqnitiv məsələlər, mədəni baxışlar, diskursiv situasiyalar və s. şəbəkə ünsiyyəti sayəsində tələbələrin dilxarici faktorlara tez adaptasiya olmalarına yardımçı olur. Məsələn olaraq qeyd etmək istərdik ki, xarici vətəndaşlarla yazılı ünsiyyətdə təcrübə qazanmış tələbələr sosial şəbəkədə çox da aktiv olmayan tələbələrə nisbətə diskursiv bacarıqlarını daha çox inkişaf etdirmiş olurlar. Belə ki, tələbələr İngilis dilində olan forumlarda müntəzəm iştirak etməklə siyasi korrektilik və etik baxımından münasib sayılan ifadələri daha tez mənimsəyirlər. Bu isə tələbələrin multikultural baxışlarına birbaşa təsir edir.

Qeyd etmək istərdik ki, reseptiv bacarıqların formalaşdırılması baxımından, internet şəbəkəsində mövcud olan "hipermətnlərin" xüsusiyyətləri maraqlıdır. Hipermətnin informasiya tutumu yalnız mətnlərdən ibarət olmaya bilər. Məlumatın ötürülməsi zamanı şəkillər, qrafik vasitələr, video materiallar və digər multimedia vasitələri də mətn ilə paralel olaraq hipermətnin tərkibində yer alır. Bunun nəticəsində iki termin meydana çıxır "hipermediya" və "multimediya". Hipermediyanın tərkibinə lingvistik vahid olan mətn və ekstralingvistik vasitələr olan qrafika, audio, video materiallar daxildir. Multimediya isə yalnız audio video qrafik təsvir, multiplikasiya, radio, video vasitələrdən ibarətdir [2, s.139].

Yuxarıda qeyd etdiklərimizi ümumiləşdirərək bir daha vurğulamaq istərdik ki, ingilis dili dərslərində tələbələrin diskursiv bacarıqları lingvistik və ekstralingvistik fonlarda paralel olaraq inkişaf etdirilməli, sosio-mədəni və multikultural müstəvilərdə formalaşdırılmalıdır. Bu yanaşma diskursun lingvistik və dilxarici xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır. İngilis dili dərslərində internet texnologiyasından istifadə olunması kommunikativ səriştənin ekstralingvistik xüsusiyyətlərini müxtəlif yollarla əks etdirir.

Ədəbiyyat:

1. K.Abdulla, Azərbaycan multikulturalizmi, Ali məktəblər üçün dərslik, ADU, Bakı 2017, s. 416
2. Сувернева И.О. Экстралингвистические и лингвистические особенности электронного гипертекста ЖУРНАЛ, Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина, Языкознание и литературоведение, 2010, s139
3. Gile D., Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Revised Edition. The Journal of Specialised Translation Issue 14 – July 2010 263(2009). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 278.
4. https://azertag.az/xeber/Kamal_Abdullayev_Azərbaycandakı_Multikulturalizm_ili_bir_sıra_ölkələrdə_multikultural_əhval_ruhiyyənin_mohkəmlənməsinə_səbəb_oldu-1021914